

Élő idegen nyelvek a középiskolában.

1. Középiskolai tantervi reformjaink már évtizedek óta a nyelvkérdés jegyében folynak le. Ennek rendezését célozzák elsősorban, ennek érdekében módosulnak és változnak meg, anélkül azonban, hogy valóban tartós és kielégítő megoldást sikerült volna találni. A természettudományok mult századbeli nagy fellendülése hatalmas tömegű új művelődési anyagot iktatott a régi, főleg latint tanító középiskolába; az így keletkezett egyensúlyozási küzdelem nehézségeit még jobban fokozta azután az élő idegen nyelvek mindinkább növekedő jelentősége és térfoglalása. Az iskolarendszerek Európa-szerte lefolyt átalakulásának elsősorban a középfokú oktatás válsága adta meg a lökőerőt. A zsákutcába jutó tanulmányi irányzatnak fel kellett ocsúdnia az anyaghalmozás mámorából. Fel kellett vetnie önmaga előtt a kérdést: jó úton halad-e előre, helyesen tűzte-e ki művelődési eszményét, nem súlyosodik-e rá túlságos tehertétellel a mult, nem nyit-e nagyon is tág kaput a jelen követelményeinek?

Ha ebből a szempontból fontolóra vesszük az idegen nyelvek szerepét mai középiskoláinkban, meg kell állapítanunk, hogy az új helyzetnek még igen kevésé vontuk le következményeit. A tanulandó nyelvek száma a multhoz képest többszörösre nőtt, a rájuk fordítható idő pedig kevesebb lett: ez egyszerű tény már magában beszédesen rávilágít a nyelvtanítás sikerességének sokat vitatott kérdésére. Kétségtelen, hogy az oktatási célnak mindig magasabbra kell kítűzve lennie, mint amilyen az elérhető eredmény. Ahol azonban eszmény és valóság között nem egyszer olyan szakadékok tátonganak, mint az idegen nyelvek tanítása terén, ott az alapfelfogásban kell valami hibának rejlenie, ezért ennek felkutatására kell elsősorban figyelmünket irányítanunk.

2. Nem lehet kétséges, hogy hazánk művelődési és földrajzi helyzetében élő idegen nyelvek tudására okvetlenül szükségünk van. Nem lehetünk el — volt nemzetiségeink nyelvéről most nem szólva — a nyugati nagy nemzetek nyelvének, irodalmának, művelődésügyének ismerete nélkül. Teljességgel létérdekünk, hogy németül, angolul, franciául, olaszul *jól* beszélő és író magyar emberek találkozzanak közöttünk minél nagyobb számban. A lélektani tévedést azonban ott követjük el, midőn a különféle idegen nyelvek tudását *egy* egyénben összegezve tartjuk mindenképen szükségesnek, holott a fenti követelmény a nemzetre mint *egészre* vonatkozik. Ennek kell — különböző tagjaiban megtestesítve — a szükséges idegennyelvi jártassággal rendelkeznie. Istenáldotta tehetségu ember természetesen egyesítheti magában többféle idegen nyelvnek alapos tudását is; azonban ezt kötelezővé tenni mint művelődési célt aligha lehet helyes, márpedig ez történik lényegében középiskoláinkban.

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy idegen nyelvek elsajátításához — különösen anyanyelvi környezetben — határozott hajlam, velünk született készség kell. Igaz, hogy a nyelv-

érzék gyakorlással fejleszthető, s a szorgalom is sokat tesz ebben a tekintetben. Mégis a nyelvtanulás oly bonyolódott fiziológiai és lélektani folyamat, a legegyszerűbbnek látszó idegennyelvi kifejezésben is gyakran oly sajátos, a miéntől eltérő szemlélet és gondolkodás nyilatkozik meg, hogy akinek nincs érzéke e kifejezés- és felfogásmódba való beleilleszkedés iránt, igazi eredményre nyelvtanulási törekvéseiben nem juthat. A tapasztalat azt mutatja, hogy ez a beleélő képesség: a nyelvérzék éppen nincs nagyon elterjedve, s így könnyen érthetők azok a nehézségek, melyeket középiskolai növendékeinknek a három nyelvvel való foglalkozás okoz.

Csak megkerülése volna a kérdésnek, nem megoldása, ha azt követelnők — mint néha hallható is —, hogy tehát csak nyelvkészséggel rendelkező tanulók lépjenek a gimnáziumba. Nem szabad elfelejtenünk, hogy diákjaink között — a tehetségesebbek sorában is — nem kis számban vannak olyanok, akik főleg egyirányú hajlamot és érdeklődést tanúsítanak (nyelvi vagy természettudományi típus). Nem volna helyes, ha a leendő szellemi vezetőinket nevelő középiskolában az egyik tehetségfajt — a nyelvit — túlságosan előnyben részesítenők a másik rovására; ez az egyoldalúság a nemzet életében is könnyen megboszulhatná magát. A túlzásoktól annál inkább óvakodnunk kell, mert középiskoláink most bekövetkezett egységesítése folytán egész jövőendő értelmiségünk lényegében ugyanarra az útra van készítve középfokú tanulmányainak elvégzésében.

Természetes, hogy a tanulók képességeiben rejlő okokon kívül egyéb kedvezőtlen körülmények is hozzájárulnak az idegennyelvi tanítás eredményességének csökkentéséhez. Ezek a tényezők sokkal ismeretesebbek, semhogy különösebb fejtegetésre szorulódnának. Nagy tömegeket kis óraszámban idegen nyelvre megtanítani, ráadásul még összetett (gyakorlati — irodalmi — művelődésrajzi) cél kitűzésével, valóban a legnagyobb tanítóművészettel sem sikerülhet, a legjobb módszer követésével sem. A nyelvtudásnak a folytonos gyakorlás és olvasás az alapkövetelménye; enélkül nemcsak a gyenge képességű, hanem még a jobb tehetségű egyén sem boldogulhat. A nyelvtanítás itt jelzett akadályainak elhárításával tehát kétségtelenül jobb lenne az oktatás eredménye. Ám éppen az a kérdés, hogy meg tudnók-e a mai helyzetet lényegesen javítani: a tanulószámot annyira (20—25-re) leszállítani, az egyes nyelvek óraszámát pedig annyira (napi 1, sőt 2-re) felemelni, hogy a hatás számbavehető legyen. Azt hiszem, nem kétes, hogy erre nemcsak pillanatnyilag, hanem a távolabbi jövőben sem lehet számítani, tantervi és anyagi okokból egyaránt. A segítséget a mai tanulmányi kereteken belül kell megkeresnünk.

3. Az eddig mondottakból nem nehéz fejtegetéseim lényegére következtetni. Nézetem szerint három idegen nyelvet a középiskolában csak az arra termettnek volna szabad tanulnia. Ezt kívánja a gyakorlati eredményesség érdeke, de erre utalnak

az egyéni lélektan követelményei is. A kisebb nyelvtelhetségűeknél érzük be két idegen nyelvnek: egy klasszikusnak (a latinak) s egy élőnek a megkövetelésével. Ennyivel is éppen elég lesz ezeknek megbirkózniok; azonban *egy* modern világnyelvismerete elől a művelt magyar embernek még gyengébb nyelvkészség esetén sem lehet elzárkóznia. Ezt az egy élőnyelvet azután mindvégig nagyobb óraszámokban kell tanítani (legalább heti 5—6 órában). Hogy ez a mindenkire kötelező modern világnyelv melyik legyen, azt egész multunk és művelődésügyünk, valamint jelen kapcsolataink figyelembevételével nem nehéz megjelölnünk. Nem lehet kétséges, hogy a *német* nyelvnek és szellemiségnek ismerete számunkra minden más népénél fontosabb. Hazánkban ez a legelterjedtebb idegen nyelv; ma egyetlen számottevő nemzetiségünk is ebből alakul. A német nyelvtudás értékét fokozza az a körülmény is, hogy igen gazdag fordító irodalma van; segítségével út nyílik előttünk a világirodalom minden értékes költői, szakirodalmi és tudományos alkotásához.

A németen kívül második élő idegen nyelvet csak azok tanulnának, akik az elsőben jó előmenetelt tanúsítanak. Az óraszám itt — tantervi okokból — kisebb, csak heti 3—4 lehet. Minthogy azonban ezeken az órákon csak a jó nyelvértékűek vennének részt, s természetesen a szokottnál jóval csekélyebb számban (legfeljebb huszan), bizvást remélhetjük, hogy az eredmény nemcsak megütné, hanem felül is múltná az eddig elértet. Egyébként, a második élőnyelv óraszámának emelése céljából, el tudom azt is képzelni, hogy a mind a két nyelvet tanulók egyszer-kétszer hetenkint egy órával (a 6. órában) tovább maradnának az iskolában, mint a másik csoporthoz tartozók, s így növelnék a nyelvtanulásra szánt időt. Ez egyáltalán nem kívánna különleges intézkedést, hiszen a középiskolákban ma is számosan ottmaradnak a rendes tanítás befejezése után valamilyen rendkívüli (modern- vagy latinnyelvi, mintázási stb.) tanfolyamra. Ugyanezt az önként választott francia, angol vagy olasz nyelv kedvéért a jobb képességűek még inkább megtehetnék.

Az a kérdés mármint, hogy mit csináljanak a második élőnyelv tanulására szánt idő alatt azok, akik ebben nem vesznek részt. Itt kétféle megoldás kínálkozik. Ha azt az elvet tartjuk szem előtt, hogy lelki alkatuknak megfelelő szellemi táplálékot kapjanak a tanulók, akkor nem-nyelvi, reális irányú tanulmányokkal kell őket elfoglalnunk. Ennek azt lehetne ellene vetni, hogy hiszen megvolt ez már a régi görög-pótlós rendszerben, éppenséggel nem elégítette ki a várankozást s közrészvétlenség kísérte kimúlását. Legyen szabad azonban erre megjegyezmem, hogy a görög-pótlós megoldásban nem a pótlás gondolata volt a rossz — ez helyes lélektani elgondoláson nyugodott —, hanem a megvalósítás módja, maga a pótlék volt túlságosan vegyes és nem mindenben szerencsésen megválogatva. Egységes tartalmú, következetes felépítésű reális tanulmányi anyagnak megvolna a maga művelő értéke és gyümölcsöző hatása.

A kérdés másik megoldása az lehetne, hogy a csak egy élő idegen nyelvet tanulók a fennmaradó időben a közös nyelvvvel foglalkoznának tovább, vagyis a — mondjuk — heti 5 közös német órán kívül még három különórát is lenne. Ez ugyan elmentmondana az előbb említett lélektani elvnek, hogy t. i. minden érdeklődési típusnak a neki megfelelő szellemi táplálékot kell adni, de eleget tenne egy másik követelménynek, annak, hogy ki miben gyenge, abban kell erősíteni. Ha már tanulnia kell a kisebb készségűnek is idegen nyelvet, nyújtsunk neki minél több alkalmat arra, hogy a tanultakat jobban megemészsze és feldolgozza. Ennek a háromórás külön tanfolyamnak természetesen a rendestől eltérő, tőle független tananyaga volna (mint például ma a rendkívüli németnek): olvasmányok és beszélgetési gyakorlatok a német nyelv nehezebb formáinak tüzetesebb elsajátítására. Itt nem az anyag mennyisége, hanem minél behatóbb elemzése és begyakoroltatása volna a fődolog.

A tanulók így az élő idegen nyelvek tanítására szánt időnek egy részében két csoportra oszlanának: az egyik a második nyelvvvel, a másik a közössel foglalkoznék tovább, megosztva s a sikernek jóval nagyobb reményében.

Mind az előbbi, mind az utóbbi megoldási módozat kétségkívül több kiadással járna. Azonban a jelenlegi állapot megjavítása elől nem lehet továbbra elzárkóznunk, ha nem akarjuk, hogy az egész nyelvtanításra fordított áldozat továbbra is kétes értékűvé váljék.

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium néhány évvel ezelőtt kérdést intézett az élő idegen nyelvek tárgyában a tanári karokhoz és szülőkhöz. E felhívás célja láthatóan a nyelvhalmozás okozta bajok orvoslása volt. Nem ismerem a nyilatkozatra felszólított tényezők állásfoglalásának egészét, azonban személyes tapasztalataim alapján meg kell említenem a következőket. Iskolámnak e kérdést tárgyaló szülői értekezletén első sorban a nagyobb műveltségű, idegen nyelveket is tudó elemek szólaltak föl, természetesen mind a két modern nyelv fenntartása mellett. Voltak ellenzők is, de jóval kisebb számban, mert az érdekelt szülők — köztük sok egyszerűbb ember is — részben bátortalanságból, részben álszeméremből resteltek a kevesbbé műveltnék látszó egynyelvi álláspont mellett pártot fogni. Erről számos, éppen a gyengébb nyelvi előmenetelű tanulók szülei vel folytatott beszélgetésemben meggyőződést szereztem. Amellett a jelenlegi helyzetet pártolók egyrésze — mint felszólalásukból nyilvánvalóan kitűnt — félre is értette a megvitatásra kitézött kérdést: mindenképen a második élő idegen nyelv *eltörlése* ellen hadakozott, holott nem erről, hanem csupán a szabad választás megengedéséről volt szó. Ha a szülők valódi állásfoglalását akarnók e kérdésben megtudni, valamennyi érdekelte fel kellene alkalmas módon nyilatkozatra szólítani, bár nemzetem szerint perdöntő jelentőséget e szavazásnak az *elv* szempontjából nem lehetne tulajdonítanunk.

4. Az eddig mondottakhoz néhány kiegészítő észrevétel szeretnék még hozzáfűzni. A modernnyelvi oktatás körülményeinek megjavítása minden bizonnyal első feltétele az eredmény fokozásának. A hatás azonban csak akkor fog igazán jelentkezni, ha egyszermind az eddigi tanulmányi célt is okszerűen módosítjuk. A nyelvtanítás válságát t. i. tetézte az, hogy a csekély óramennyiség és nagy tanulószám mellé még a célkitűzés aránytalan méretezése is sorakozott. A növendéknek az illető nép irodalmával, művelődésével, szellemi vonásaival kellett megismerkednie, azonkívül — pedig ez magában is elég nagy feladat! — jártasságot kellett szereznie a nyelvnek szóbeli és írásbeli használatában. Legyünk mindenekelőtt tisztában azzal, hogy rendszeres irodalomtörténeti ismeretekről a középiskolai idegennyelvi oktatásban nem lehet szó, de még csak egyes korszakok irodalmi „képé”-ről sem, mert ehhez hiányzik a legfontosabb feltétel: a megfelelő olvasottság. Enélkül minden irodalomtörténeti kísérletezés pusztá életrajzok és tartalmi kivonatok tömegévé sülyed, mint ahogyan ma, sajnos, ebbe esünk bele a legjobb akarral is a legfelső osztályok tanításában. A legtöbb, amit az idegennyelvű műalkotás irodalomtörténeti értékesítésében középiskolai fokon elérhetünk, az, hogy az olvasmányon át rávilágítunk a szerzőre és legfeljebb a kornak egy-egy főjellemvonására, s az esetleges hazai kapcsolatokra is utalunk.

A *Kulturkunde* vagy művelődésismeret fogalma és célja szintén nagyon eszméltető és értékes gondolat, azonban megvalósítása a középiskolában még nagyobb akadályokba ütközik, mint az irodalomtörténeti követelményé. Vagy áltathatjuk-e magunkat azzal, hogy 14—17 éves tanulók évi 10—15 olvasmány feldolgozásával, egyéb élmény és tapasztalati alap híján, fogalmat tudnak alkotni valamely idegen nép szellemiségének, művelődésének sokrétű és bonyolult szövedékéről? Vajjon megnyugtató feleletet tudnánk-e adni arra a kérdésre, hogy növendékeinknek — jóval nagyobb élményi és olvasmányi anyag alapján — van-e már a saját magunk művelődésügyéről és szellemi életéről megfelelő tájékozottságuk, holott ez feltétele a megértés és összehasonlítás lehetőségének. Emellett nem is mérlegeltük még, vajjon mint egyezik meg e kívánalom tanítványaink lelki fejlettségével és érdeklődési irányával. A művelődésrajzi gondolat becses és gyümölcsöző eszme a nyelvet már jól tudó, érettebb ember számára, de mint irányelv a középiskolában tárgyi és lélektani okoknál fogva nem kecséget sikerrel. Mint az olvasmány kiszemelésének egyik szempontja jó szolgálatot tehet. Az olvasmányok kiválasztásának általános elvül azonban leghelyesebb és legtermészetesebb azt elfogadnunk, hogy adjunk tanítványainknak kezébe jó íróktól való, értékes, az ifjúság lelkivilágával rokon műveket, amelyek nevelő és művelő hatást tudnak kifejteni lelkükre. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy-egy osztály olvasmányi anyagát ne lehetne valamilyen egységes központ köré csoportosítani. Az így kiválasztott olvas-

mányok egyszersmind a nemesebb értelemben vett beszédgyakorlatoknak is alkalmas alapjául szolgálhatnak.

Az idegennyelvi tanulmányok céljának módosítása szükségessé tenné a németnyelvi érettségi vizsgálat mai rendjének átalakítását is. Ez annál inkább kívánatos, mert a jelenlegi mód nincs összhangban a most érvényes tanulmányi menettel sem. A magyarból németre való fordítás a németnyelvi tanításnak éppen nem legfontosabb s nem is szerves alkotórésze, ennél fogva az érettségi szabályzat a végzett tanulmányokból kevéssé folyó feladatot tűz a vizsgázó elé. Leghelyesebb volna a *megértésnek*, mint az idegennyelvi oktatás központi jelentőségű mozzanatának alapjára helyezkedni s az írásbeli érettségi vizsgálat tárgyává a németből magyarra való fordítást tenni.

Itt emlékszem meg a középiskolai tanárságnak egyik régi óta hangoztatott óhajáról, arról, hogy az első osztályban semmiféle idegen nyelv ne legyen. E kívánság felvetésére az a gondolat adott ösztönzést, hogy mielőtt idegen nyelv tanulásához fogna a növendék, már történjék meg benne — anyanyelvének tanulmányozása alapján — az alapvető nyelvi formáknak bizonyos tudatosítása. Mint jellemző esetet említem meg, hogy midőn első osztályban magyart tanítottam, a latin nyelv tanára — jó pedagógus — gyorsabb haladásra buzdított a nyelvtanban, mert neki az itt szerzett fogalmakra a saját tárgya tanításában nagy szüksége volt. Természetes azonban, hogy a magyar nyelv oktatást nem lehetett a latintanítás szükségleteitől függővé tenni.

5. Nem kell talán külön hangsúlyoznom, hogy minden iskolai, tantervi és szervezeti újítás sikere elsősorban megvalósítóin, a tanárokon fordul meg. A jó nyelvtanításnak legfontosabb tényezője tehát a jó nyelvtanár. Ebből kiindulva, szükséges volna, hogy a modern nyelvszakot választó jelöltek már a tanárképző-intézetbe való felvételükkor kimutatni tartozzanak az illető idegen nyelvben való megfelelő jártasságukat, mert enélkül eredményes egyetemi tanulmányokat folytatni nem lehet. Ezenkívül egyetemi pályájuk egész ideje alatt a nyelvnek állandó gyakorlására kell őket kötelezni, de erre természetesen megfelelő módot is nyújtani. A már működő tanároknak meg kell adni a méltányos lehetőséget arra, hogy időről-időre meglátogathassák a tanított nyelvet beszélő országot, mert nyelvismereteik szükséges ébrentartása csak így, a közvetlen érintkezés útján lehetséges.

Több mint öt évtizede már annak, hogy Viëtor, a neves nyelvtanítási újító, kiadta fordulatot jelentő röpiratát ezzel a csakhamar szállóigévé lett címmel: *Der Sprachunterricht muss umkehren!* A módszer azóta megjavult, de az idegennyelvi tanítás válságát ezzel még nem sikerült megoldani, jeléül annak, hogy nem csupán abban rejlett a hiba. Korántsem hiszem, hogy javaslataim megoldának e nehéz kérdést, de talán mégis egy lépést tennénk velük azon a rögös úton, mely az idegennyelvi tanulmányok észszerűbb elrendezése felé vezet.

HAJDU JÁNOS.